

**ВІДКРИВАЧ УКРАЇНСЬКОЇ
ФАЯНСОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ,
ВИДАТНИЙ ІСТОРИК-ДЖЕРЕЛОЗНАВЕЦЬ
ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ ОГЛОБЛІН**

Постановка проблеми. Історія українського мистецтва, яка послуговується масивом напрацювань суміжних гуманітарних дисциплін, часто недостатньою мірою висвітлює імена людей, які закладали підвалини наукового вивчення тої чи іншої ділянки знань. Так, аби мати змогу всебічно дослідити мистецький фарфор і фаянс України, необхідно було розпочинати з історії промисловості. Значущим дослідником-джерелознавцем у цій царині протягом другої–третьої чверті ХХ ст. був Олександр Оглоблін, вчений світового рівня, пам'яті якого ми хочемо присвятити кілька рядків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремих публікацій, присвячених праці О. Оглобліна в царині, суміжній до мистецтвознавства, ми поки не маємо. Значущими джерелами є автобіографічні нотатки самого історика та його вірної сподвижниці Н. Полонської-Василенко [6]. Цікавими з боку вивчення епохи і аурі оточення доби становлення особистості О. Оглобліна є праці А. Пучкова, присвячені його наставникові Ю. Кулаковському [7].

Ціль статті — звернутися до спадку О. Оглобліна, згадати його ім'я у контексті розвитку історії мистецтва і питань джерелознавства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Оглоблін (Оглоблин) Олександр Петрович (6 грудня (ст. ст.) 1899 р., Київ, Російська Імперія — 16 лютого 1992 р., Лудлов, штат Массачусетс, США, похований у Спрінгфілді) — знаний історик, археограф, джерелознавець, генеалог, історіограф, котрий до 1944 р. проживав у Києві, а надалі — в еміграції. Прізвище батька — Мезько, тому в останні роки дослідника більше знали як Мезька-Оглоблина. В Україні частіше друкувався як Оглоблін (російською Оглоблин), в еміграції — українською як Олександр Оглоблин. Автор понад 250 опублікованих наукових праць, серед яких найбільш відомі «Очерки истории украинской фабрики» (1925 р.), «Архів Києво-Межигірської фабрики» (опублікована 2003 р.) [1–5].

За батьківською лінією походив з роду козаків Мезьків та зі старовинного старшинсько-шляхетського роду Лашкевичів за материнською. Виховувався вітчимою, київським купцем-міщанином Оглоблиним та бабусею з боку матері, Анною Осипівною Лашкевич (уродж. Савицькою) з шляхетного українського роду, оскільки мати, після хвороби на кір у дитинстві, лишилася на все життя глухонімою. І хоча вона закінчила спеціалізовану школу в Петербурзі, Лашкевичі, що походили зі Стародубу і були споріднені з Полуботками, Милорадовичами, Кочубеями, Дунін-Борковськими, Апостолами, Галаганми, Скоропадськими, Розумовськими та іншими знатними шляхтичами, вважали за потрібне дати Сашкові повноцінне виховання [1–5].

Батько, Михайло Михайлович Мезько, що закінчив Новгород-Сіверську гімназію та юридичний факультет університету св. Володимира, долучився до спілкування з сином лише 1914 р. А вже наступного, 1915 р. став статським радником. Але навіть у 15–16-річному віці ця рідна людина неабияк вплинула на світогляд юнака, котрий вважав батька за ідеал. Закінчуючи Третю чоловічу гімназію в Києві, Олександр почав ретельно вивчати генеалогію й історію під керівництвом свого викладача В. Ляскоронського, учня В. Антоновича, визначного вітчизняного історика.

По закінченні гімназії 1917 р. із золотою медаллю (студіював латинську, французьку, німецьку і церковнослов'янські мови), вступив до історико-філологічного факультету Київського Імператорського Університету Святого Володимира. Під час навчання, ретельно вивчав історичні дисципліни під проводом М. Довнар-Запольського (учня В. Антоновича), О. Покровського (історія Стародавнього Сходу й античного світу), М. Ардашева (нова історія), Ю. Кулаковського (історія Візантії), С. Голубева (історія церкви), О. Гілярова (філософія), а також прискіпливо і уважно студіював історію мистецтва (викладач Г. Павлуцький). Закінчивши університет 1919 р., у цей буремний час познайомився із майбутньою дружиною [1–5].

Вже 20 березня 1920 р. майбутнього вченого було обрано викладачем Київського робітничо-селянського університету, де впродовж 1920–1921 рр. Олександр Оглоблін читав курс історії України. До 1921 р. викладав також у колишній гімназії Байкової (Трудовій школі). У квітні 1921 р. він став доцентом кафедри історії України закладу, що у той час мав назву Київського вищого інституту народної освіти імені Михайла Драгоманова (КІНО). Наступного року талановитого молодого викладача і вченого було обрано штатним професором I розряду кафедри історії України. Впродовж 1921–1922 рр. О.П. Оглоблін також був професором Київського археологічного інституту, працював на кафедрі історичного побуту України [1–5].

У цей час, крім історичної географії, історії української церкви, української генеалогії, він вивчав економічну історію України. Але найбільше його захоплювала «наука про історичну людину» — тобто культурна антропологія. Передусім

дослідника цікавило XVIII ст. Можливо, це пов'язано також із завідуванням від 1922 р. історичним кабінетом імені О. М. Лазаревського.

1922 р. вчений одружився із Анною Якимівною Фроловою (16 лютого 1892 р., Київ — 28 березня 1965 р., Лудлов, штат Массачусетс, США, похована у Спрінгфілді), з роду київських міщан. Родина оселилася на Подолі (Андріївський узвіз, 2), де народився їх син Дмитро (24 серпня 1925 р. — 09 квітня 1986 р., Лудлов, штат Массачусетс, США, похований у Спрінгфілді). 1926 р. в Одеському університеті захистив дисертацію «Перекапіталістична фабрика на Україні». Потому став доктором історії української культури, першим доктором історії України. Опонентом на «обороні» був академік М. Слабченко, з яким у молодого дослідника встановилися добрі, дружні взаємини [1–5].

З 1926 р. по 1943 р., з перервою в 1933–1937 рр., О. Оглоблін був професором КІНО. Від 1926 р. Олександр Петрович працював науковим співробітником при кафедрі історії українського народу (головою на той момент був Д. Багалій) при Українській академії наук. Тоді ж вчений почав керувати семінаром вищого типу при Київському ІНО і був номінований дійсним членом Харківської науково-дослідної кафедри (згодом інституту) історії української культури імені академіка Д. Багалія (тут працював до 1931 р.). Вже у грудні 1927 р. О. Оглобліна обрали професором Київського інституту народного господарства (КІНГ), колишнього Комерційного. Тут він очолив кафедру історії українського господарства. Досліджував у цей період часу соціально-економічну історію України, питання вітчизняної «наукової політики» 1920-х [1–5].

У 1929 р. Олександр Петрович обраний членом Історичного товариства Нестора-Літописця при ВУАН й Археографічній комісії. Він пильно вивчав усі великі вітчизняні архіви, активно друкувався в царині історіографії й отримав визнання за кордоном. На початку 1930-х почалися гоніння на ВУАН і «золота доба» праці скінчилася. Наприкінці 1930 р. О. Оглоблін був вперше заарештований. Звільнили його 1931 р., коли дослідник вже втратив свої кафедри і можливість працювати науково. У ті роки ним була написана книга з історії української кріпацької фабрики, весь наклад якої був арештований і знищений (лишився тільки один авторський примірник) [1–5].

Протягом 1931–1932 рр. історику доводилося працювати у київському Всеукраїнському історичному музеї на посаді заступника директора установи по науковій частині. Впродовж 1932–1933 рр. О. Оглоблін став директором Всеукраїнського центрального архіву стародавніх актів у Києві. Це дало йому змогу 1932 р. очолити Поліську експедицію ВУАН і Всеукраїнського музею, до завдань якої входило дослідження стародавніх промислових закладів Правобережного Полісся. Тут він знайшов багатющий матеріал з історії промисловості капіталістичного періоду, зокрема фарфоро-фаянсових виробництв, над яким розпочав працю. У наступні

Олександр Петрович Оглоблін

два роки, перебуваючи безробітним за «буржуазний націоналізм» (звільнений із ВУАН у когорті видатних вчених), тільки опрацьовував попередньо накопичений матеріал.

Протягом 1936–1937 рр. О. Оглоблін — науковий консультант археологічних експедицій Інституту історії матеріальної культури АН УРСР. Брав участь у розкопках в Києві, Вишгороді, інших населених пунктах. У зв'язку із утворенням Інституту історії АН УРСР, професор Оглоблін був запрошений 1937 р. на посаду старшого наукового співробітника установи. Наступного року став дійсним членом УкрНДІ педагогіки в Києві і викладав курс української історіографії в Київському університеті, де також керував науковою роботою аспірантів. Подальші два роки вчений працював керівником кафедри історії України в Одеському університеті, де також мав аспірантів.

1941 р. у Москві науковець одержав ступінь доктора історичних наук без захисту дисертації. У цей час дослідник розпочав співпрацю із галицькими вченими, зокрема, з І. Крип'якевичем. Під час військових дій О. Оглоблін восени 1941 р. був обраний на посаду голови Київміськради. Після втечі советів дізнався, що його прізвище було у списку на знищення. Далі працював виключно над архівними справами (Архів давніх актів тоді містився у будинку Університету), у першу чергу з документами другої половини XVIII ст. 1942 р. Олександр Петрович був організатором і директором Музею-архіву переходової доби Києва, що невдовзі був закритий німецькою владою. Цьогоріч очолив і комісію для розгляду питання про українські емблеми. 1943 р. став головою Історично-філологічної секції Київського будинку вчених [1–5].

У вересні 1943 р. О. Оглоблін виїхав до Львова і долучився до роботи групи істориків під проводом І. Крип'якевича, що продовжували справу Історичної комісії НТШ, котре було заборонене німцями. Тут він співпрацював з графом, митрополи-

том Андреем Шептицьким з приводу проекту статуту Церковно-археографічної комісії, напрямком діяльності якої мали стати дослідження історії української церкви. У зв'язку із воєнними подіями, був змушений виїхати зі Львова. Завдяки професорові Д. Дорошенкові, О. Оглоблін тогоріч був запрошений на посаду професора Українського вільного університету (УВУ) в Празі, дійсним членом якого він перебував з 1942 р. Там він співпрацював із Д. Антоновичем, Н. Полонською-Василенко, Л. Окіншевичем, О. Колессою та ін. [1–5].

1945 р. через наближення фронту родина Оглоблінних виїхала до Баварії, де група професури оселилася у селі Трансфельден біля Пассава. У групі вчених гуртувалися родини С. Драгоманова, сестри Л. Українки — О. Косач, професорів В. Щербаківського, П. Крваліва, В. Міяковського, Н. Полонської-Василенко. У цьому населеному пункті відновилася праця колективу, що виїхала у наукове Історично-філологічне товариство в Мюнхені (колишнє пражське). У 1946 р. Олександр Петрович очолив організований Лігою українських політичних в'язнів НДІ Української мартирології [1–5].

У 1946–1950 рр. вчений перебував членом Сенату Академії і продеканом філософського факультету УВУ в Мюнхені. У 1947 р. був обраний дійсним членом НТШ, й у подальшому дійсним членом Української вільної академії наук (УВАН). Цього ж року очолив відділ генеалогії Українського НДІ родознавства. До того ж був членом Українського чорноморського інституту. В УВАН і НТШ та численних періодичних виданнях виходили його праці. Також О. Оглоблін у цей відрізок життя був редактором історичного відділу Енциклопедії українознавства під загальною редакцією З. Кузеля та В. Кубійовича [1–5].

На початку 1951 р. родина Олександра Петровича змогла виїхати до Америки, де оселилася у містечку Лудлов, штат Массачусетс. 1953 р. Інтернаціональна Вільна академія наук у Парижі обрала професора О. Оглобіна дійсним членом за вагомих внесок у скарбницю світової науки. Упродовж 1957–1962 рр. він був директором філософського відділу Делегатури УВУ у США. 1958 р. став професором Українського технічного інституту в Нью-Йорку. 1963 р. було започатковане Українське генеалогічне і геральдичне товариство (УГГТ), головою якого став Олександр Петрович [1–5].

1964 р. професор Оглоблін був обраний головою наукової ради Східноєвропейського дослідного інституту імені В. Липинського у Філадельфії, завдання якого були пов'язані у першу чергу з публікацією джерел до історії України ХХ ст. Протягом 1964–1965 рр. було створене Українське історичне товариство (УІТ), де О. Оглоблін відігравав значну роль як перший голова. Ця інституція друкувала матеріали, влаштовувала конференції, згуртовувала наукові установи світу. Тоді ж Олександр Петрович був обраний заступником директора історично-філософської секції НТШ, яка мала осередок у Франції (Сарсель). В Європі було відкрито філію

УІТ у Мюнхені, яку очолила його багатолітня однодумниця Н. Полонська-Василенко [1–5].

За винятковий внесок професора Оглобліна у скарбницю української науки і культури, правничо-економічний факультет УВУ 1965 р. присудив йому ступінь доктора юридичних наук. 1968 р. Комітет українських студій і українознавчий науково-дослідний центр при Гарвардському університеті запросив Олександра Петровича прочитати лекції з історії України XVII–XVIII ст. (доба козацько-гетьманської держави). 1970 р. Оглоблін очолив УВАН у США. 1974 р. його ще раз переобрано президентом діаспорної установи. 1987 р. він став її Почесним Президентом. Від 1980 р. Оглобліна обрано почесним членом Асоціації українських американських університетських професорів. 16 лютого 1992 р. у шпиталі в Лудлові (штат Массачусетс) Олександр Петрович помер [1–5].

На його зацікавлення порцеляною впливали часті візити до родичів на Новгород-Сіверщину. У Анни Осипівни Лашкевич зберігалися старі документи, меблі, картини, посуд, ювелірні вироби, починаючи з XVIII ст., котрі буквально «дихали» старовиною. Після її смерті всі ці реліквії дісталися Олександрові. Він почав вивчати історію промисловості, економічного розвитку українських земель. Після того, як виявив велику частину архіву Києво-Межигірської фаянсової фабрики у київському Центральному історичному архіві, знайшов другу частину архіву в ленінградському архіві Кабінету Її Імператорської Величності, підвідомчим якому виробництво було тривалий час. О. Оглоблін частково опублікував матеріали, решту віддав своїй учениці Н. Полонській-Василенко, котра опрацьовувала матеріал у 1930-х.

Серед неопублікованих праць Олександра Петровича лишилися рукописи «Праці Поліської історично-економічної експедиції ВУАН і Всеукраїнського Історичного Музею в Києві 1932», «Промисловість Правобережного Полісся XVI–XX стол.» (нариси історії скляної, порцеляно-фаянсової, текстильної, паперової й мідно-ливарної промисловості та історія окремих підприємств цих галузей), закінчена у 1933 р. (понад 20 авт. арк.), велика кількість статей з історії промислових закладів, археологічних і старовинних техніки і знарядь, етнографічних студій, культурної антропології тощо [1–5].

Найважливіший спадок Олександра Оглобліна — розпочата 1920 р. робота над економічною історією України, у першу чергу в розрізі становлення промисловості. Центральним об'єктом праці стало виробництво — фабрика. Планувався випуск шести томів, у часі від XVIII до початку XX ст. (1917 р.). Натомість до 1924 р. були підготовані лише три томи, з котрих тільки два були видані: «Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетьманщине» і «Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика» (обидва побачили світ 1925 р. у Києві) [1–5].

Третій, а власне, другий том, присвячений українській кріпацькій фабриці XVIII–XIX ст., виданий тоді не був. Згодом перероблений і доповнений він друкувався у видавництві УАН 1931 р., але весь наклад, як зазначалося вище, було знищено. За життя О.П. Оглоблін написав понад 350 наукових праць, серед яких виданими є тільки половина. Видання своїх праць він доручив професору кафедри історії Українського вільного університету, доктору історичних наук, президенту Українського історичного товариства, голові Історичної секції УВАН у США Любомиру Винару, голові Світової наукової ради при СКУ [1–5].

Висновки. Життя Олександра Петровича Оглобліна — то вервиця доленосних подій, які міцно його пов'язували з вітчизняною історією, художньою культурою, промисловістю. Окремим вагомим здобутком у царині джерелознавства стало розширення обривів вивчення становлення української фарфоро-фаянсової галузі, зокрема щодо Києво-Межигірської фаянсової фабрики. Саме О. Оглоблін дослідив дві розпоршені по двох радянських республіках частини архіву названої установи — фонд Кабінету Її Імператорської Величності в Історичному архіві Ленінграду та Центральному історичному архіві у Києві, і зумів об'єднати розрізнену інформацію. У подальшому цей пласт матеріалів був поглиблений і доопрацьований його ученицею Наталею Полонською-Василенко, яка підготувала матеріали для їх нового осмислення у другій половині ХХ ст. такими вченими-сілікатознавцями як Пантелеймон Мусієнко та Фаїна Петрякова.

Література

1. *Винар Л.* Видатний дослідник мазепинської доби [Електронний ресурс] / Л. Винар, А. Атаманенко. — Режим доступу : <http://litopys.org.ua/coss3/ohl03.htm>
2. *Оглоблін О.* Архів Києво-Межигірської фабрики [Текст] / О. Оглоблін // Записки істор.-філол. від. УАН. — К., 1926. — Кн. X.
3. *Оглоблін О.* Архів Києво-Межигірської фабрики [Текст] / О. Оглоблін // Хроніка '2000 : український культуролог. альманах. — К., 2002. — Вип. 51/52. — С. 454–466.
4. *Олександр Мезько-Оглоблін.* Діяльність і творча спадщина [Текст] : з нагоди 100-річчя від дня народження // Український історик. — Нью-Йорк ; Острогор ; К. ; Торонто ; Париж, 2000. — 317 с.
5. *Винар Л.* Олександр Петрович Оглоблін (1899–1992) [Текст] : біографічна студія / Л. Винар. — Нью-Йорк ; Торонто ; К. ; Париж : [б. в.], 1994.
6. *Полонська-Василенко Н.* Олександр Петрович Оглоблін в очах сучасниці [Текст] / Н. Полонська-Василенко // Український історик. — 1970. — Т. VII, ч. 1–3. — С. 33–37.
7. *Пучков А. А.* Юлиан Кулаковский и его время [Текст] : из истории антиковедения и византистики в России / А. А. Пучков. — 2-е изд., перераб., исправ. и доп. — СПб. : Алетейя, 2004. — 477 с.

**Ольга Школьна. Відкривач української фаянсової промисловості,
видатний історик-джерелознавець Олександр Петрович Оглоблін**

Анотація. Статтю присвячено питанням життєвого і творчого шляху видатного вченого-історика і джерелознавця Олександра Оглобліна. Випускник Київського Імператорського Університету Святого Володимира (навчався у О. Покровського — історія Стародавнього Сходу й античного світу, М. Ардашева — нова історія, Ю. Кулаковського — історія Візантії, Г. Павлуцького — історія мистецтва та ін.), цей дослідник об'єднав вчених України Радянської та Західної, а згодом і діаспори всієї Західної Європи. Серед його спадку особне місце належить розвідкам у царині української промисловості, зокрема, Києво-Межигірської фаянсової фабрики.

Ключові слова: Олександр Оглоблін, українська промисловість XVIII–XX ст.

**Ольга Школьная. Открыватель украинской фаянсовой промышленности,
выдающийся историк-источниковед Александр Петрович Оглоблин**

Аннотация. Статья посвящена вопросам жизненного и творческого пути выдающегося ученого-историка и источниковеда Александра Оглоблина. Выпускник Киевского Императорского Университета Святого Владимира (учился у О. Покровского — история Древнего Востока и античного мира, М. Ардашева — новая история, Ю. Кулаковського — история Византии, Г. Павлуцького — история искусства и др.), этот исследователь объединил ученых Украины Советской и Западной, а со временем и диаспору всей Западной Европы. Среди его наследия отдельное место принадлежит исследованиям в области украинской промышленности, в частности, Киево-Межигорской фаянсовой фабрике.

Ключевые слова: Александр Оглоблин, украинская промышленность XVIII–XX вв.

**Olga Shkolna. The discoverer of Ukrainian faience industry,
outstanding historian Oleksandr Ogloblin**

Summary. The article is devoted to the life and career of prominent historian and source studies of Alexander Ogloblin. He was studied at the Kiev University of St. Vladimir (he studied under G. Pokrovsky — the history of the ancient East and the ancient world, M. Ardasheva — new history, Y. Kulakovskogo — the history of the Byzantine Empire, G. Pavlutsky — history of art etc.) and joined the Soviet and Western Ukraine scientists, and eventually the diaspora throughout Western Europe. Among his heritage a special place belongs to the research in the field of Ukrainian industry, in particular, Kyivo-Mezhyhirsk porcelain factory.

Keywords: Alexander Ogloblin, Ukrainian industry XVIII–XX century.